

מבוא

ספר תהלים כספר על פי הפרשנות ההקשרית

יסודות הפרשנות ההקשרית ועל מזמורי ספר תהלים כסדרם המלווים בתרשימים ובמצגות. אני מקווה שלימוד זה יפתח פתח חדש בפרשנות ספר תהלים ויוסיף נדבך נוסף בסיפורו, סיפור הגלות והגאולה של עם ישראל. נוסף על כך, חילקנו את הפסוקים לצלעות כדי להקל על הקוראים את הקריאה. לרוב, חלוקה זו נעשתה על פי כללי טעמי המקרא של ספרי אמת (איוב, משלי, תהלים), ולעתים על פי ההקשר התחבירי. במזמורי א"ב סימנו את האקרוסטיכונים.

במקומות שבהם יש קרי וכתוב הכנסנו את הקרי בגוף הטקסט ואת הכתיב ציינו בצד השורה כדי להקל על הקורא. ספר תהלים מחולק לחמישה ספרים ולתשעה עשר סדרים. עליהם הוספנו את החלוקות המקובלות לקריאת תהלים בשבעת ימי השבוע ובשלושים ימי החודש, כפי שהובאה בסוף המאמר השלישי בספר "צדה לדרך".

ספר תהלים ותורת משה

מזמורי ספר תהלים מחולקים לחמישה ספרים באמצעות חתימות דומות (מא, יד; עב, כ; פט, נג; קו, מח). בכך דומה הספר לתורת משה, המחולקת אף היא לחמישה ספרים: "את מוצא כל מה שעשה משה – עשה דוד... משה נתן חמשה חומשי תורה לישראל, דוד נתן חמשה ספרים שבתהלים לישראל..." (מדרש תהלים א). המדרש שם מוסיף ואומר שספר תהלים פותח במילים 'אֲשֶׁרִי הָאִישׁ', ובכך ממשיך ישירות את הפסוק האחרון של דברי משה

במהדורה זו אנו מבקשים להציג לפני הקורא צוהר להתבונן בספר תהלים כיחידה ספרותית אחת. מלבד העומק האדיר הקיים בכל מזמור ומזמור, חז"ל הרבו להצביע על התבונות העולות מעיון בסדר המזמורים ובמבנה הכללי של הספר. כאן נציע הבנה מעמיקה בעניין המבנה והמשמעות של כל ספר תהלים כספר על פי שיטת הפרשנות ההקשרית, אשר לפיה ספר תהלים אינו רק אוסף של מזמורים נפלאים אלא גם ספר אחיד וערוך, מגובש ומחושב לתפארת. מקוצר היריעה לא נוכל לפרוס כאן את כל הראיות וההוכחות לפרשנות חדשה ומשמעותית זאת, ונסתפק בהצגת העקרונות והיסודות של הגישה. נתבונן במבנה הספר בעזרת המבואות הבאים:

- א. מבוא כללי לספר תהלים כספר על שורשי השיטה הזאת גם על פי דברי חז"ל, ועל משמעותו של מבנה הספר כולו.
- ב. מבוא לכל אחד מחמשת הספרים על המבנה והאופי המיוחדים של כל ספר ותרשים בסיסי הנותן מבט על כל ספר.
- ג. מבוא קצר ותמציתי לכל מזמור, המציג את תוכנו ואת תפקידו ביחס למזמורים הסמוכים לו וביחס לכל הספר.

במבוא השתדלתי לעמוד על עיקרי הדברים של הפרשנות ההקשרית. לומדים המעוניינים בלימוד מעמיק של ספר תהלים לאור הפרשנות ההקשרית מוזמנים לגשת לאתר האינטרנט שלי שכתובתו מופיעה בסוף המבוא. שם ימצאו מגוון שיעורים כתובים ומצולמים על

המאוחדת (בבא בתרא יד ע"ב) או "עשרה בני אדם אמרו ספר תהלים" ובהם גם עזרא הסופר בימי בית שני (שיר השירים רבה ד, קהלת רבה ז). שני מאמרי חז"ל לכאורה סותרים זה את זה, אך מתוך עיון במבנה ספר תהלים מתברר ששתי הדעות נכונות, ויש לשלבן כדי לעמוד על האופי והמשמעות של הספר, כפי שנראה להלן:

א. **הספר הראשון** (א-מא) הוא האוסף הראשון לְדָוִד: "כל המזמורים מיוחסים לְדָוִד, למעט הפתיח (א-ב) ושני מזמורים המחוברים לקודמיהם (י, לג). בארבע יחידות (נקרא להן "חטיבות", והם יקבלו אפיון במבוא לספר הראשון) מתוארת משנתו התורנית והמוסרית של המשורר.

ב. **בספר השני** (מב-עב) מופיע אוסף המזמורים הראשון המיוחס לְבַנְיָמִן קִנְרָח' (מב-מט) וְלְאֶסְקָף' (ג), אשר היו משוררי דוד במקדש; אחריהם מופיע האוסף השני לְדָוִד' (נא-עב), אשר חותם בוקנתו (עא, ט) ובהעברת המלכות לשלמה יורש העצר שלו (עב, א). כאן מסתיימים, כביכול, חיי דוד ואכן בחתימת הספר השני מופיעה ההערה כְּלוּ תְּפִלוֹת דָּוִד בְּן יִשְׂרָאֵל (עב, כ).

ג. **בספר השלישי** (עג-פט) מתואר בשבעה עשר מזמורים תהליך הדרגתי של התרחקות מהמקדש לצד הידרדרותן הרוחנית והגשמית של מלכויות ישראל ויהודה עד לחורבן (פט, לח-נב), והוא מורכב (מלבד מזמור פו) מרצף שני של אוספים של מזמורים המיוחסים לְאֶסְקָף' (עג-פג), לְבַנְיָמִן קִנְרָח' (פד-פח), לְהִימָן וְלְאִיתָן הָאֲזָרְחָי' (פח-פט). אוספי המזמורים של המשוררים יוצרים מבנה מעטפת סימטרי סביב האוסף השני לְדָוִד' (נא-עב).

ד. **הספר הרביעי** (צ-קו) מתאר את תהליך שיקום עם ישראל לאחר החורבן (פט) עד לשיבת ציון בספר החמישי (קו-קנ). התהליך מתואר כתיקון של תהליך החורבן

בתורה: אֲשֶׁר־יִדְרֹךְ יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹךְ עִם נוֹשָׁע בְּהָ" (דברים לג, ט). המדרש מגדיר באופן קולע ומעמיק את אופיו של ספר תהלים: המשורר מתבונן והוגה בתורת ה'; כפי שנאמר בפתיחה לספר: 'כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חִפְצוֹ וּבְתוֹרַתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה' (א, ב). אך בשונה מתורת משה אשר בה נצטווה מפי ה' בסיני, ספר תהלים הוא תורת האדם המתבונן בתורת ה' ודרכה מגבש לעצמו את 'תורתו' האישית: "מתחלה היא נקראת 'תורת ה'", ומשמעל בה היא נקראת 'תורתו' (רשי"ע על פי עבודה זרה יט ע"א). בכך הגדירו חז"ל בדרשתם בפתיחה לספר תהלים את המסר של הספר כולו: על האדם להתבונן בתורת ה' ולהפוך אותה לנחלתו האישית, ואם היא תהיה נר לרגליו בכל מעשיו – אזי 'וכל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ' (א, ג).

מבנה הספר וערכיו

חז"ל התבוננו בסידור הפרשיות בספר תהלים (מדרש תהלים, מזמור ג): "ר' ישמעאל בקש לישב על הספר הזה לפני רבו, אמר: פרשיותיה של תורה (=ספר תהלים) על הסדר, כתיב 'סְמוּכִים לְעַד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בְּאֶמֶת וַיִּשְׂר" (קיא, ח). אך לפי רבי אלעזר "נתעלמה סידורה של תורה" (דהיינו 'עריכת' המזמורים) כלשון הפסוק 'לֹא יִדַּע אֲנֹשׁ עֲרֻכָּה' (איוב כח, יג), והוא גלוי לפני הקב"ה, שנאמר 'זְמִי כְמוֹנִי יִקְרָא וַיְגִידָהּ וַיַּעְרֻכָּהּ לִי' (ישעיה מד, ז). עריכת המזמורים וסידורם מגלים לפי המדרש את ערכו ומשמעותו של ספר תהלים. בעקבות כך שומה עלינו להתבונן בסמיכות המזמורים ובמבנה הספר כולו על פי חמשת ספריו ויחידות המשנה שלהם כדי לגלות משמעויות ומסרים נוספים.

מחברי הספר והמבנה

בדברי חז"ל הוצעו שתי תפישות בנוגע לכתיבת ספר תהלים: "דוד כתב ספר תהלים על ידי עשרה זקנים" בתור הזהב של מלכות ישראל

חמשתדות
הנשאים

קכ"ו	פלאַקסוּה פּרַלְלֵל יֵה הַלְלוּתֵי: תּוֹרַת יֵה הַלְלוּתֵי:	קכ"ח	פּוֹרֵן יֵהוּה אַלְהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הַעֲלֵם וְעַד הַעֲלֵם וְאִם כָּל הָעָם אַמֵּן הַלְלוּתֵי:	פכ"ג	פּוֹרֵן יֵהוּה לְעֵלִים אַמֵּן וְאַמֵּן:	עכ"ח-כ	פּוֹרֵן יֵהוּה אַלְהֵים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת לְבָדוֹ: וּפְרֹד שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעֵלִים: וּמְלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אַמֵּן וְאַמֵּן: פְּלֵא תִפְלוֹת דָּוִד בְּן יִשָׁי:	מא"ד	פּוֹרֵן יֵהוּה אַלְהֵי יִשְׂרָאֵל מִתְעַלֵּם וְעַד הַעֲלֵם אַמֵּן וְאַמֵּן:
------	---	------	---	------	--	--------	---	------	--

חמשתדות
הנשאים
בחמשתדות
הספרים

חמלק השיני (צ-קז) – המעתידי: ימי שיבת ציון

- רוב המזמורים אינם מיוחסים (דוד יחוס), רק בעת שיבת ציון לניין דוד המזמורים שוב מיוחסים ל'דוד'.
- אין ייחוס למשוררי המקודש (אסף, בני קורח, חמון אזרחי ואיתן ואזרחי).
- בחלק זה מתארת העלייה מהגלות לארץ ישראל ולמקדש בירושלים. כמו כן הוא מאופיין במזמורי הלל והודאה ובחזון לתיקון העולם בעתיד.

חמלק הראשון (א-פכ) – העברי: מלכות בית דוד בימי בית ראשון

- רוב המזמורים מיוחסים ל'דוד' (ג-מא; נא-עב): חממזמורים נא-עב, ל'דוד', עטופים במזמורים המיוחסים למשוררי המקדש: ל'בני קורח' (מב-מט; פד-פח) (עג-פג) ל'אסף' (נ עג-פג)
- חלק זה מאופיין בחמליות, קינות ובקשות בימי צרה, חורבן וגלות.

ספר רביעי וחמישי), אף שימיו של דוד עצמו כבר חלפו עברו מן העולם. חזיל היטיבו לזהות את עזרא בתקופת שיבת ציון כאחד ממחברי ספר תהלים, ואין בכך סתירה כלל לקביעה שדוד המלך כתב את ספרו (בבא בתרא): כל ספר תהלים כולו הוא פרי רוחו של דוד המלך, אם בידו ואם בהשראתו.

שיטת הפרשנות ההקשרית

לאחר מבט ראשוני על מבנהו הרעיוני של ספר תהלים, נציג כעת את היסודות ואת החידושים של הפרשנות ההקשרית. אף כי הצגת גישה פרשנית זו דורשת דיון מקיף ומעמיק, הרי שמבוא מתומצת זה יכול לפתוח לקוראים ולמתפללים שערים חדשים להבנת 'ספר תהלים כספר':

א. ספר תהלים כולו נחלק לחמישה ספרים באמצעות ברכות חותמות בעלות נוסח דומה (מא, יד; עב, כ; פט, נג; קו, מח), ועובדה זו אינה דבר של מה בכך. כפי שהוצג למעלה, הספרים השונים נבדלים באופיים ובתוכנם, והקורא בהם מגלה רצף ספרותי שיש בו מהלך רעיוני לאורך כל הספר. הבדלים עדינים בין החתימות מלמדים על מסרים תוכניים על פי אופיים של חמשת הספרים: נוסח החתימה של הספר הראשון (מא, יד) 'מתרחב' בחתימת הספר השני (עב, כ), עקב שמחת דוד בהכתרת שלמה בנו כיורש העצר שלו עוד בחייו. בחתימת הספר השלישי (פט, נג), לעומת זאת, נוסח החתימה צומצם עד לתמציתו, כי בימי חורבן וצרה מתמעט השבח, אך על אף הצרה מקפיד המשורר להמשיך ברצף החתימות ולברך את ה' גם במצבים קשים. חתימת הספר הרביעי משלבת לראשונה גם את כל העם וקוראת לו לענות אמן. לראשונה מופיעה גם קריאת 'הִלְלוּהוּ', כי החל מסוף הספר הרביעי (קד ואילך) מזמורי

שבספר השלישי, וגם בו שבעה-עשר מזמורים.

ה. **הספר החמישי** (קז-קנ) מתאר את תחיית ישראל בארצו: לאחר שיבת ציון (קז) עטרת מלכות בית דוד חוזרת ליושנה (קח-קי), וחיי הרוח של ירא ה' ההולך בדרכיו, מתחדשים (קיא-קיב). או אז אפשר לראות את פני ה', והאוספים הבאים (קיג-קיח; קיט, קכ-קל; קלה-קלו) משקפים את התכנים ואת המסרים של שלושת הרגלים, כפי שיפורט במבוא לספר החמישי. גם היהודים שנתרו בגולה (קלז) מצטרפים לתהליך הגאולה, ובהדרגת דמותו של דוד באוסף האחרון הנושא את שמו (קלח-קמה), העולם כולו חותם את ספר תהלים בשיירי 'הִלְלוּהוּ' (קמו-קנ).

תקופת דוד ותקופת שיבת ציון

שני הספרים הראשונים (א-עב) משקפים את חייו של דוד ואת מלכותו, ובהם מופיעות רוב הכותרות המכילות ציונים ביוגרפיים מחייו של דוד, ולכן מסתבר לייחס אותם לדוד (בבא בתרא י"ד ע"ב); לאחר מכן מופיע בספר השלישי תהליך ההידרדרות עד לחורבן (עג-פט), ואילו תהליכי השיקום ותחיית ישראל בארצו בספר הרביעי והחמישי (צ-קנ) משקפים את תקופת שיבת ציון, שבה הרבו להלל את ה' 'עַל יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל' (עזרא ג, י) – "עשרה בני אדם אמרו ספר תהלים... ועזרא" (שיר השירים רבה, ד). דמותו ההיסטורית של דוד הנחתה את שבי ציון והחייתה את רוחם, ומשום כך משולבים בספר הרביעי והחמישי כמה מזמורים המיוחסים ל'דָוִד'. מוצדק, אם כן, לזהות את עזרא כאחד ממחברי ספר תהלים כפי שנעשה במדרש שיר השירים רבה (ד).

החזרה לדמותו של דוד גם אחרי חתימת הספר השני (עב, כ) משקפת מסר מרכזי בספר: חזונו של דוד מתגשם בימי שיבת ציון, ומביא לתחיית ישראל בארצו ולתיקון העולם כולו

אִמֵּן הַלְלוּיָהּ' (קו, מז-מח). אבחנה מהותית זו שבין שלושת הספרים הראשונים ובין שני הספרים האחרונים נתמכת גם במיקומיהם של שני ציונים מוזיקליים בספר תהלים: 'לְמִנְצַחַ' ו'סֶלָה'. הם מופיעים בתכיפות גדולה ('לְמִנְצַחַ': 52 פעמים; 'סֶלָה': 68 פעמים) בשלושת הספרים הראשונים, שבהם שירי דוד ושירת המשוררים נשמעים כביכול ישירות מפיהם; בשני הספרים האחרונים, לעומת זאת, ציונים אלה מועטים מאוד ('לְמִנְצַחַ': 3 פעמים; 'סֶלָה': 4 פעמים) וכולם משולבים בשמונת המזמורים המיוחסים לְדָוִד. שבי ציון מבקשים להשרות עליהם את רוח התחייה על פי נְעִים זְמֵרוֹת יִשְׂרָאֵל, ולהשמיע מחדש את שירי דוד בעיר ה'.

ג. **דמותו של דוד** מטביעה את חותמה על כל הספר, ומוצדק ליחס לו ולאישיותו את כל ספר תהלים: הייחוס לְדָוִד מופיע בכותרותיהם של 73 מזמורים, ובכותרות של 13 מהמזמורים מופיעים ציונים ביוגרפיים מחייו; מזמור יח הוא ציטוט כמעט מילולי של שְׁמִי'ב כב, שבו מודה דוד לה' על כל החסדים שגמל אתו מאז שהצילו מכף שאול. הציון בחתימת הספר השני: 'כָּלֹ תִפְלוֹת דָּוִד בֶּן יִשָּׁי' (עב, כ), מבחין בין חותמו המשתנה של דוד בחלקים השונים של הספר: לאחר שני האוספים הגדולים המיוחסים בפירוש לְדָוִד' בשני הספרים הראשונים, דוד מכיר בוקנתו (עא, ט) ולכן במזמור עב הוא מעביר את המלכות לבנו שלמה עם צוואה וחזון למלכותו לעתיד, ובכך 'כָּלֹ תִפְלוֹת דָּוִד בֶּן יִשָּׁי' הישירות והאישיות. בכל זאת שמו של דוד מופיע ב־18 מזמורים בהמשך הספר, אשר מיוחס לתקופות מאוחרות יותר, כפי שהוצג למעלה. מכאן שמבחינה לשונית יש לפרש את הייחוס לְדָוִד' בכותרות בשתי דרכים שונות: הכותרות לְדָוִד' עד סוף הספר השני מתייחסות לדוד כמחבר

'הַלְלוּיָהּ' מובילים את כל ספר תהלים לשיאו ולחתימתו.

ב. כותרות עם ציון המחברים, אוספי מזמורים וציונים מוזיקליים מעצבים את המבנה של ספר תהלים: בשלושת הספרים הראשונים, 81 מתוך 89 מזמורים (91%) מוזכרים בכותרת את שמותיהם של דוד, שלמה, משוררי המקדש 'בְּנֵי קָרַח' ו'אָסָף' וכן 'הַיָּמֵן' ו'אֵיתָן' האזרחיים, שהיו חכמים קדומים מבני זרח (מל"א ה, יא; דה"א ב, ו); לעומת זאת, בשני הספרים האחרונים רק 19 מתוך 61 המזמורים (31%) מציינים בכותרת את שמות המחברים משה, דוד ושלמה; בשאר המזמורים חסר הייחוס למחבר (בדור 'יתום' שלאחר החורבן מזמורים רבים נשארו כביכול 'יתומים' בלי ציון למחברם). דווקא בספרים אלה נמצאים המזמורים בעלי הכותרות 'ה' מְלֶכְךָ' (צג; צז; צט), מזמורי 'הַלְלוּיָהּ' (קד-קו; קיא-קיג; קטו-קיו; קלה; קמו-קנ) ליד מזמורי הודאה של 'הודו לה'" (קה-קו; קיח; קלו) והקובץ של 'שירי הַמְּעֻלוֹת' (קכ-קלד). עניין זה מלמד על כוונה והיגיון בסידור המזמורים. אם המציאות של מלכות דוד, שלמה וצאצאיהם לצד משוררי המקדש מאפיינת את שלושת הספרים הראשונים, הרי שבשני הספרים האחרונים האופי משתנה: קיבוץ גלויות (קו, מז), שִׁיבַת צִיּוֹן (קכו, א), הבטחת גולי בבל לעלות לְצִיּוֹן (קלו) ובניין ירושלים לנידחי ישראל (קמו, ב). בשני ספרים אלו שירי דוד מופיעים כרקע היסטורי בלבד, ובאמצעותם המשורר מעודד את שומעיו להודות ולהלל לה' ולהתחדש בהווה לאור העבר המפואר של מלכות בית דוד. בתוספת הייחודית בחתימת הספר הרביעי מודגשת המעורבות הפעילה של כָּל הָעָם בתהליך זה: 'הוֹשִׁיעֵנו ה' אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהָדוֹת לְשֵׁם קְדֹשְׁךָ לְהִשְׁתַּבַּח בְּתֵהֲלֶתְךָ. בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמֵן כָּל הָעָם

בתפילה 'יִדְוֹנָה' ה' כָּל מַלְכֵי אֶרֶץ' (קלח, ד) ונחתם בתפילה 'יִדְוֹנָה ה' כָּל מַעֲשֵׂיךְ' (קמה, י). בעקבות תהילתו של דוד (קמה) כל הבריאה מוזמנת בסוף הספר 'לגמור את ההלל' במומורי 'הַלְלִיָּהּ' החותמים את ספר תהלים (קמה-קג).

ה. עיון מחודש על פי כלים ספרותיים של הפרשנות ההקשרית מגלה מסרים חדשים גם ישנים בספר תהלים. נסתפק בדוגמאות נבחרות להדגים את השיטה ולהבין את ספר תהלים כספר. הדוגמאות עוסקות הן במיקום המזמורים בספר (מקרו) הן בהסברים לשוניים מקומיים הממחישים את סמיכות המזמורים (מיקרו):

1. מזמורים א-ב הם יחידה ספרותית-רעיונית אחת שהיא פתיח לכל הספר, כפי שכבר קבעו חז"ל (ברכות ט ע"ב-י ע"א): "כל פרשה שהיתה חביבה על דוד, פתח בה ב'אֲשֶׁרִי' וסיים בה ב'אֲשֶׁרִי'; פתח ב'אֲשֶׁרִי' - דכתוב 'אֲשֶׁרִי הָאִישׁ' (א, ו), וסיים ב'אֲשֶׁרִי' - דכתוב 'אֲשֶׁרִי כָּל חוֹסֵי בו' (ב, יב)". כמה מקבילות לשוניות מחברות את שני המזמורים כדי ללמדנו, שהשילוב בין התבוננות בתורת ה' (א) לבין מודעות לאומית וכלל-אנושית למלכות ה' ולמלכות ישראל בציון (ב) היא היסוד של כל הספר. קיימות גם מקבילות לשוניות רבות בין מזמור ב ובין המזמורים האחרונים של הספר: 'מַלְכֵי אֶרֶץ', 'שֹׁפְטֵי אֶרֶץ', 'גוֹיִם וְלְאָמִים' מבקשים לפגוע ביושבי ציון ובמלכם, אך ה' נותן למלכו בציון להענישם בְּשֵׁבֶט בְּרָגֶל, ולבסוף הוא מוכיחם וקורא אליהם: 'הַשְׁכִּיל... הִסְרוּ שֹׁפְטֵי אֶרֶץ: עֲבְדוּ אֶת ה' בְּרָצָה וְגִילוּ בְּרַעְדָּה'. בחתימת הספר חוזרים אותם הניסוחים בתיאור החזון הגדול, שלפיו כל 'מַלְכֵי אֶרֶץ', 'שֹׁפְטֵי אֶרֶץ', 'גוֹיִם וְלְאָמִים' יצטרפו לעבודת ה'. המלכים אמנם עדיין בְּכַבְלֵי בְּרָגֶל,

המומורים; אך גם שנים רבות לאחר פטירתו של דוד, שבי ציון מהללים את ה' בשירים המוקדשים לדוד (עזרא ג, י), והציון 'לְדָוִד' אינו אלא הקדשה לכבודו (כמו 'לְשִׁלְמֹה' במזמור עב, א). דמותו ההיסטורית של דוד ממשיכה להחיות את שבי ציון ולהובילם בחזרה לעיר שבה דוד חנה כדי לבנותה מחדש על פי דמותו וערכיו. אכן "דוד מלך ישראל חי וקיים" (ראש השנה כה ע"א).

ד. לאור תובנות אלה, אפשר לזהות את הסיפור של כל ספר תהלים: בשני הספרים הראשונים, שבהם מופיעים כמעט כל הציונים הביוגרפיים מחייו של דוד, בולט חותמו של דוד. בספר השני מצטרפים לדוד גם משוררי המקדש 'בְּנֵי קִרְחַ' ו'אֶסָף', אשר אוספיהם ממשיכים להופיע גם לאחר מותו של דוד (עב, כ), לאורך כל הספר השלישי ועד לחורבן מלכות בית דוד (פט, לח-נג). בכך מסתמים חלקו הראשון של ספר תהלים, המשקף את מלכות בית דוד. חלקו השני של הספר (צ-קג) עוסק בקיבוץ גלויות ובבניין ירושלים מחדש בימי שיבת ציון לאור השראתו של דוד המלך: תפילתו של משה (צ) מובילה את תהליך שיקומו של עם ישראל לאחר החורבן (פט), ומטרתה להחזיר את מלכות ה' לישראל ולעמים (צג, צו, צט), ולסלול את הדרך לקראת קיבוץ הגלויות (קו, מז). דמותו של דוד שבה ומופיעה כרמז לחזרתה של מלכות בית דוד לישראל (קא, קג, קח-קי), והיא המובילה את העולים לציין גם בשירי המעלות (קכב, קכד, קלא, קלג). לאחר תהליך מורכב של שיקום מהחורבן (ספר רביעי) והכנת הקרקע לקיבוץ גלויות ולתחיית ישראל בארצו בימי שיבת ציון (קז-קלו), פונה המשורר לגולי ציון לעלות לירושלים (קלו). באוסף האחרון הנושא את שמו של דוד (קלח-קמה), דמותו ההיסטורית מחוללת תהליך עולמי של הכרת כל הברואים במלכות ה': הוא נפתח

אך כבר קיבלו את מלכות ה' עליהם ומצטרפים אל בני ציון אשר יגילו בְּמִלְכָם. עם כל הבריאה יחד הם מצטרפים לבסוף לחתימה הסופית: 'כל הַנְּשָׁמָה תְהִלֵּל יְהוָה הַלְלוּהוּ' (קג, ו).

2. תופעת המזמורים הכפולים בספר תהלים היא קושי פרשני עתיק יומין, אך לפי הפרשנות ההקשרית דווקא קושי זה מרמז על עיצוב הספר ועל מסריו: כך, למשל, מזמור קח שבתחילת תהליך התחייה של שיבת ציון בספר החמישי מצטט (כמעט מילולית) את המזמורים נג, ח-יב; ס, ז-יד. ציטוט מזמורי דוד מקוריים מהספר השני, שבמקורם הופיעו עם אזכורים ביוגרפיים מחיי דוד, משקף את הסתמכותם של שבי ציון על חזונו ועל משנתו המדיניים של דוד המלך.

3. מקבילות לשוניות בין מזמורים סמוכים מלמדות על רצף רעיוני בין המזמורים. נסתפק בדוגמאות בודדות סביב הציר המרכזי של ספר תהלים – מסוף הספר השלישי לתחילת הספר הרביעי. מזמור פט מתאר את מלכות בית דוד ואת חורבנה בסוף תקופת הבית הראשון; מזמור צ ואילך רעיונות וניסוחים רבים האופייניים למזמור פט מוזכרים בהקשר חדש כדי להבליט, שדווקא מתוך זיכרון החורבן תצמח חוויית השיקום והתחייה שבתקופת הבית השני:

• המילים **חסד ואמונה** הן צמד ייחודי, המנחה את הקורא במזמורים הבאים: חסדו ואמונתו של ה' היו גלויים בימי מלכות בית דוד (פט, ב; ג; כה; כט; לד), אך לאחר החורבן המשורר זועק: 'אִיִּה חֶסְדֶיךָ הָרִאשִׁימִים אֲדֹנָי נִשְׁבַּעְתָּ לְדָוִד בְּאֲמוֹנָתְךָ' (פט, נ; ראו כבר פח, יב), לאחר תפילת משה (צ) משתקם המשורר מבחינה אמונית, וב'עולם שכולו שבת מנוחה לחיי העולמים'

(על פי נוסח כתי"י קויפמן למשנה תמיד ג, ד) הוא שוב מוכן לְהַגִּיד בְּבִקְרָה חֶסְדֶיךָ וְאֲמוֹנָתְךָ בְּלִילֹת (צב, ג). בהמשך גם אומות העולם יראו את חֶסְדֶיךָ וְאֲמוֹנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל (צח, ג) ויצטרפו לישראל להודות לה' על חֶסְדֶיךָ וְאֲמוֹנָתוֹ בחצרות המקדש (ק, ה).

- הצירוף **אויביך ה'** מופיע רק פעמיים בספר תהלים: האויבים שחירפו את ה' בזמן החורבן בסוף הספר השלישי (פט, נב), יאבדו ויתפרדו לקראת תחיית ישראל בארצו (צב, י), בספר הרביעי. בזמן מלכות בית דוד הובטח לדוד מענה של ה' בעת קוראו אליו: 'הוא יְקַרְאֵנִי אָבִי אֲתָה אֵלַי וְצִוֵּר יִשׁוּעָתִי' (פט, כו). לאחר חורבן מלכות בית דוד ה' עצמו מעיד ומבטיח באותו ניסוח יחידאי להיענות לקריאתם של כל עם ישראל השרוי בצרה: 'יְקַרְאֵנִי וְאֶעֱנֶהוּ עִמּוֹ אֶנְכִי בְּצָרָה אֶחְלִצֶהוּ וְאֶכְבְּדֶהוּ' (צא, טו), וגם ישראל פונה אל ה' באותו ניסוח יחידאי של 'צִוֵּר יִשְׁעֵנוּ' (צה, א).
- דוד, ובעקבותיו כל העם, נקראים: 'עֲבָדֶיךָ', והם הושפלו בחרפת החורבן (פט, ד; כא; מ; נא); במזמור צ משה מתייחס בדיוק אליהם בתפילתו, ומבקש מה' לשקמם מהצרות, ולכן הוא מכנה אותם גם 'עֲבָדֶיךָ' (צ, יג; טז).
- בזמן מלכות דוד הרמת קרן מוסבת על עם ישראל ועל המלך דוד (פט, יח; כה); בתהליך השיקום שלאחר החורבן המשורר מודה לה' על הרמת קרנו האישית (צב, יא).
- 4. סיפור השיקום ממזמור פט למזמורים הבאים נמשך לאורך המזמורים בספר הרביעי:
 - הבקשה בתפילת משה: 'שִׁבְעֵנוּ בְּבִקְרָה חֶסְדֶיךָ וְנִרְנְנָה וְנִשְׁמַחָה בְּכָל יְמֵינוּ' (צ, יד) מתפתחת ומתגשמת בשני המזמורים הבאים, כשה' מצדו מבטיח:

מבוא תמציתי זה עם המבואות והכתרות במהדורה זו של ספר תהלים כספר' הם בבחינת "זו היא כל התורה כולה, ואידך פירושה הוא, זיל גמור" (שבת לא ע"א). יש להרחיב ולהתעמק כיצד כל מזמור נקשר לחברו ולמבנה הכללי של הספר, ועוד חוון למועד. עם זאת, די במעט הדברים שנאמרו כאן כדי להסב את תשומת הלב לכוונת מכוון בסידור מזמורי ספר תהלים, ולהציג את המסכת הספרותית והמחשבתית הנפלאה שלהם.

בני גונדהייט

www.tefilah.org

'אֲרַךְ יָמִים אֲשֶׁבִיעֵהוּ וְאַרְאֶהוּ בִישׁוּעָתִי' (צא, טז), ובעקבות כך המשורר מכריז: 'לְהַגִּיד בְּבִקְרַח חֶסֶדְךָ... כִּי שִׂמְחַתְנִי ה' בְּפַעֲלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יְדֶיךָ אֲרִנֶּנּוּ' (צב, ג; ה).
 • בהודאת המשורר על הצלתו הוא מציין את הניגוד: 'אִישׁ בְּעַר לֹא יֵדַע וְכִסִּיל לֹא יִבִּין אֶת זֹאת' (צב, ז), אך בסמוך הוא מבקש לחנך גם אותם, וכדי להרחיב את המעגל הוא נעזר בדיוק באותם שלושת המושגים: 'בִּינוּ בְּעֵרִים בְּעַם וְכִסִּילִים מִתֵּי תִשְׁכִּילוּ' (צד, ח).

הספר הראשון

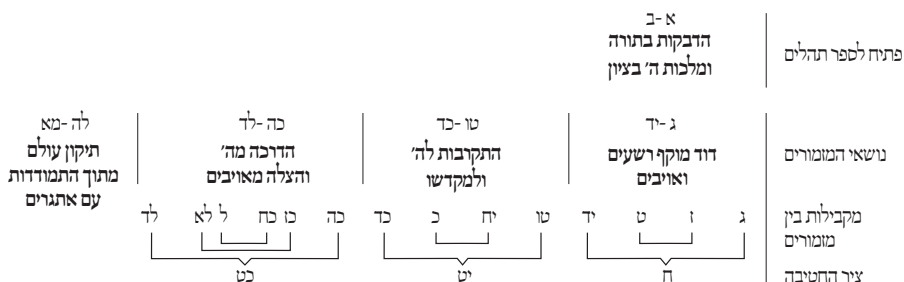
מבוא

בציר החטיבה (יט) מתוארת ההתפעלות מהבריאה והדבקות בתורת ה', אשר מעצבות את תכונותיו ואת מידותיו של עבד ה'; הציר עטוף בתיאורים על הצלחת מלכות דוד (מזמור יח ומזמור כ).
 ד. בחטיבה השלישית (כה-לד) המשורר מחפש הדרכה מה' והצלחה מאויבים. התגלות ה' בציר החטיבה (כט) הופכת את בקשת המשורר להצלחה, להודאה לה' על הצלתו (כח, ב; ל, ד וכן כה; לד).
 ה. בחטיבה הרביעית (לה-מא) המשורר זוכה להירפא ממחלתו ולהינצל מאויביו; הוא עוסק בתיקון הרשע ובבניין העולם; המשורר מפנים את תורת ה' שהיא צדק מעיו, רוצה לעשות את רצון ה' ולחיות לפי התורה (לו, לא; מ, ט).

אפשר לראות רצף ספרותי ורעיוני לאורך ארבע החטיבות: החטיבה השנייה והחטיבה השלישית (טו-כד; כה-לד) עוסקות בהתקרבות האדם אל בוראו ברמות שונות, ובכל אחת מהן עשרה מזמורים; לעומתן, החטיבה הראשונה והחטיבה הרביעית מתארות צרות מחוץ (ג-יד) ומבית, שאותן האדם בא לתקן (לה-מא).

בספר הראשון – ורק בו – מיוחסים כל המזמורים לְדָוִד, למעט הפתיח (א-ב) ושני מזמורים הממשיכים את קודמיהם (י; לג). אחרי הפתיח ארבע חטיבות עוסקות באתגרים קיומיים שונים של האדם. שלוש החטיבות הראשונות בנויות במבנה קונצנטרי בעל מזמור מרכזי שהוא 'ציר' החטיבה (א-ב-ג-ב-א). מקבילות לשוניות וענייניות, מזמורי פתיחה וחתומה ומזמורי ציר (ח; יט; כט) מעצבים את המבנה הספרותי של שלוש החטיבות הראשונות.

א. הפתיח לכל הספר (א-ב) מציג את הדבקות בתורת ה' (א) ואת החזון של מלכות ה' בציון (ב) – שני היסודות האמוניים המרכזיים בספר תהלים.
 ב. בחטיבה הראשונה (ג-יד) המשורר מוקף ברשעים ובאויבים. ציר החטיבה (ח) מציג את הדרך לְהִשְׁבִּית אויב וּמְתַנְּקָם באמצעות חינוך דור העתיד (עוֹלָלִים וְיִנְקִים) לערכים. ערכים אלה מבוססים על כְּבוֹד וְהִדָּר שה' העניק לאדם, והם המטילים עליו אחריות לדאוג לבריאה. פסוקים מקבילים עוטפים את מזמור ח (ו, יח; ט, ב-ג).
 ג. החטיבה השנייה (טו-כד) פותחת וחותמת בתיאור של מידות אנושיות ראויות (טו; כד).

שני המזמורים הראשונים (א-ב) הם הפתיח של ספר תהלים:
הגות הצדיק בתורה (א) והצלחת המלכות בציון (ב).

אֲשֶׁר־יֵאֱמַר הַיּוֹם הַזֶּה בְּתוֹרַת ה' תְּמִיד;
בְּנִגּוֹן לְדֶרֶךְ רְשָׁעִים - דֶּרֶךְ צְדִיקִים מְצִלִיחָה.

א אֲשֶׁר־יֵאֱמַר

אֲשֶׁר | לֹא הִלֵּךְ בְּעֵצַת רְשָׁעִים

וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמַד

וּבְמוֹשָׁב לְיָצִים לֹא יָשָׁב:

ב כִּי אִם בְּתוֹרַת יְהוָה חָפְצוֹ

וּבְתוֹרָתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וּלְיָלֵל:

ג וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־פְּלָגֵי מַיִם

אֲשֶׁר פֵּרוּ | וַיִּתֵּן בְּעֵתוֹ

וְעָלְהוּ לֹא־יָבֹל

וְכָל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ:

ד לֹא־כֵן הַרְשָׁעִים

כִּי אִם־כַּמֶּזֶץ אֲשֶׁר־תִּדְפְּנוּ רוּחַ:

ה עַל־כֵּן | לֹא־יִקְמוּ רְשָׁעִים בַּמִּשְׁפָּט

וְחַטָּאִים בְּעֵדַת צְדִיקִים:

ו כִּי־יִוָּדַע יְהוָה דֶּרֶךְ צְדִיקִים

וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תֵּאבֵד:

מלכות ה' בציון: מלכות ישראל משגשגת ומנצחת את האויבים;
המשורר מוכיח את העמים ומדריך אותם לעבוד את ה'.

ב א לְמָה רָגִשׁוּ גוֹיִם
וְלֹא־אֲמִים יִהְיוּ־דְרִיק:
ב יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי־אֶרֶץ
וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ־יַחַד
עַל־יְהוָה וְעַל־מְשִׁיחוֹ:
ג נִנְתְּקָה אֶת־מוֹסְרוֹתֵינוּ
וְנִשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵינוּ:
ד יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׁחַק
אֲדֹנָי יִלְעַג־לָמוּ:
ה אִזְ יִדְבַר אֱלֹהֵינוּ בְּאֵפוֹ
וּבַחֲרוֹנוֹ יִבְהַלְמוּ:
ו וְאֲנִי נִסְכַּתִּי מִלְּפִי
עַל־צִיּוֹן הַר־קֹדֶשׁ:
ז אִסְפְּרָה אֶל חַק
יְהוָה אֲמַר אֵלַי בְּנֵי־אֶתְנָה
אֲנִי הַיּוֹם יִלְדֶּתֶיךָ:
ח שְׂאֵל מִמֶּנִּי
וְאֶתְנָה גוֹיִם נַחֲלֶתֶךָ
וְאֶחָזֶתֶךָ אֶפְסֵי־אֶרֶץ:

ט תִּרְעַם בְּשֶׁבֶט בְּרִזְלֹ
כְּכֹלֵי יוֹצֵר תִּנְפְּצִים:
י וְעַתָּה מַלְכִים הַשְּׁפִילוּ
הוֹסְרוּ שִׁפְטֵי אֲרֶץ:
יא עֲבְדוּ אֶת־יְהוָה בִּירֵאָה
וְגִילוּ בְּרַעְדָּה:
יב נִשְׁקוּ־בַר פֶּן־יֵאָנֶף ו
וְתֹאבְדוּ דָרֶךְ
כִּי־יִבְעַר כְּמַעַט אֶפֶס
אֲשֶׁר־י כָּל־חֹסֵי בּוֹ:

בחטיבה הראשונה (ג-יד) המשורר מוקף מסביב ברשעים ובאויבים; ציר החטיבה (ח) מציג את הדרך להשפית אויב ומתנגם על ידי חינוך דור העתיד (עוזלים וינקים) לערכים, המבוססים על כבוד והדר שה' העניק לאדם. מכבוד זה שה' העניק לאדם נובעת האחריות שלו לדאוג לבריאה. פסוקים מקבילים עוטפים את הציר (ז, יח; ט, ב-ג).

המשורר במצוקה בגלל אויבים שסובבים אותו, והוא מבקש את ישועת ה' השוכן בציון, בהר קדש.

ג א מזמור לדוד
בְּבִרְחוֹ מִפְּנֵי אֲבִשְׁלוֹם בְּנֹו:
ב יְהוָה מִה־רַבּוֹ צָרִי
רַבִּים קָמִים עָלַי: